

Meydan ve Modernleşme

Bahattin Cizreli*

Şükrü Karatepe
Meydan ve Modernleşme
Ankara, 2021, İdeal Kent Yayınları

Tanıtımı ve kritiği yapılmakta olan *Meydan ve Modernleşme* kitabı uzun yıllar çeşitli üniversitelerde hukuk ve siyaset bilimi alanlarında öğretim üyeliği, 1994-1998 yılları arasında Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapan ve günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Baş Danışmanlığı ve Yerel Yönetim Politikalar Kurulu Başkanvekilliği görevini sürdüren **Prof. Dr. Şükrü Karatepe**'nin eseridir. Kitabın yazarı hem akademik alanda hem de güncel politik hayatında kentleşme ve kent sorunları konularıyla yakından ilgilenmiş ve bu ilgisini desteklediği çalışmalar ve ürünleriyle sürdürmektedir. Bu yönüyle tanıtımı ve kritiği yapılan kitabın akademik ve politik tecrübe ve yönelimlerin bir birleşimi olduğu anlaşılacaktır. Tanıtımı yapılan kitap yazar Şükrü Karatepe'nin Kayseri hakkındaki ikinci çalışmasıdır. Yazarın (önce 2001 yılında İz Yayıncılık, daha sonra 2018 yılında İdeal Kent Yayınları tarafından yayımlanmış) *Kendini Kuran Şehir* adıyla Kayseri hakkında bir çalışması daha bulunmaktadır.

Meydan ve Modernleşme kitabı ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi ile Kent Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde faaliyet yürüten İdeal Kent Yayınları tarafından 2021 yılının Nisan ayında yayımlanmıştır. *Kitap*, 380 sayfadır ve içinde bulunan çok sayıda görsel nedeniyle renkli ve yüksek kalitede basılmıştır. Yukarıda adı geçen enstitü ve yayınevi kent çalışmaları üzerine interdisipliner etkinlikler ger-

* Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
E-mail: bahattincizreli@gmail.com,
Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-7639-1138>
Geliş Tarihi: 15.12.2021 ■ Kabul Tarihi: 31.12.2021

çekleştirmekte ve alanında uzman isimlerin yazarı olduğu kitap ve makaleleri yayımlamaktadır. Devam eden bir yayının dizisinin parçası olan kitap genel okuyucuya sunulmaktadır. Zira kitabın yazım tarzı ve içeriğinden de anlaşılacağı üzere yazarın akademik-bilimsel bir metin oluşturma hedefinde olmadığı görülmektedir. Buna karşın eser, akademik araştırmacılar için çok güçlü görsel ve teorik veriler barındırmaktadır.

Kitabın temel amacı Kayseri şehri örneğinde meydan olgusu üzerinden Türkiye'nin modernleşme tecrübesini irdelemektir. Eser dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitabın girişi niteliğindeki ilk üç bölümde meydan kavramı hakkında temel düzeyde bilgiler ve tarihsel bir aktarım sunulmaktadır. Kitapta bir kamusal açık alan olarak meydanların incelenmesinin önemi geçmiş, kimlik ve özgürlük kavramları etrafında açıklanmaktadır. Ayrıca meydanların farklı siyasal yönetimler altında taşıdığı sembolik mesajlar da işlenmektedir. Giriş niteliğindeki üçüncü bölümde resimli örneklerle meydanın tarihi aktarılmaktadır. Antik Yunan ve Roma'da meydanların işlevleri, Orta Çağ Avrupası'nda meydanın neden zayıfladığı ve Rönesans ile nasıl güç kazandığı bu bölümde ele alınmaktadır. Modern sanayinin şehir anlayışının Rönesans'ın bir devamı olduğu iddia edilmektedir. Avrupa meydan tarihinden farklı bir seyirde İslam kent anlayışında ibadethane avlusu, çarşı ve pazar yerlerinin meydan işlevi gösterdiği ifade edilmektedir.

Kitabın dördüncü bölümünde Kayseri şehrinin geleneksel meydanları olan Düvenönü, Kışıkapı ve Kağrı Pazarı meydanlarının serüveni anlatılmaktadır. Geleneksel İslam şehri anlayışının bir yansıması olarak yerel halkın meydan türü boşluklara saray önü dediği ve bu adlandırmanın yeni rejimde Hükümet Binasının önü için de kullanıldığı etnografik bir detay olarak dikkate değerdir. Bu bölüm bazı kesitleriyle yazarın oto-biyografisi olarak da okunabilir. Yine bu bölümde Kayseri'de yaşayan Hıristiyan grupları üzerinden şehrin değişen demografisine dair çarpıcı veriler bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyetinin erken dönem modernleşme anlayışının Kayseri'ye etkilerine beş, altı ve yedinci bölümlerde yer verilmektedir. Beşinci bölümde At Meydanı olarak bilinen kamusal açık alanın Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yaşadığı dönüşüm anlatılmaktadır. Bu bölümde Osmanlı modernleşmesinin kent üzerinde etkileri önce İstanbul sonra Kayseri örneğinde ele alınmaktadır. Yazarın aktarımlarına göre II. Abdülhamit döneminde Mülkiye, Belediye ve Adliye daireleri örneğinde Kayseri'ye ilk Batı tarzı binalar inşa edilmiştir. 1906 yılında ilk saat kulesi imar edilmiş, 1910'da şehre ilk otomobil gelmiştir. 1922 yılına gelindiğinde At Meydanı'nda şu yapılar bulunmaktadır: Hükümet Konağı, adliye, jandarma binası, askerlik dairesi, askeri ambar, hapishane, ıslahhane, matbaa, Belediye Dairesi, belediye bahçesi, saat kulesi, mensucat fabrikası ve otomobil garajı.

Kitabın altıncı bölümünde ise yeni rejimin 1923-1946 yılları arasında şehirde yarattığı değişiklik betimlenmektedir. Bu dönemde şehre gelen ilk modern yapılar İstanbul Oteli, uçak fabrikası ve bu fabrikayla ilişkili olarak demiryoludur. Nazmi Toker'ın 1932 yılında Kayseri'ye vali olarak atanması yazar tarafından bir dönüm noktası şeklinde aktarılmaktadır. Nazmi Toker'ın yeni rejimin idealleriyle donanmış olduğu, geleneksel yapıları çağ dışı olarak gördüğü ve yerel halkın tüm itirazlarına rağmen pek çok tarihi yapıyı yıktırduğu iddia edilmektedir. Vali Nazmi Toker modern bir kent inşa etmek gayesiyle 1933 yılında şehrin ilk sinema salonunun, 1935 yılında şehrin ilk Atatürk heykelinin açılışını yapmıştır. İstasyon caddesi üzerindeki eski mezarlar kaldırılarak Kız Enstitüsü ve Halkevi binaları yapılmıştır. Halkevi binası hem mimari yapısı hem de işlevleriyle şehir tarihi için özel bir yere sahiptir.

Kayseri'nin Demokrat Parti yıllarından 1988 Büyükşehir sistemine geçişine kadarki dönem, kitabın yedinci bölümünde aktarılmaktadır. Demokrat Parti Kayseri teşkilatı 1946 yılında Emin Molu ve Osman Kavuncu öncülüğünde kurulmuş, Osman Kavuncu 1950-1957 yılları arasında şehrin belediye başkanlığı görevini yürütmüştür. Bu yıllarda şehrin tarihi bölgeleri yeniden düzenlenmiş ve bazı tarihi yapılar restore edilmiştir. 1945 yılında belediye meclisinde kabul edilen Olsner-Aru Planı merkezi hükümetle yaşanan anlaşmazlık nedeniyle bütünüyle uygulanamasa da şehrin dönüştürülmesinde dönemin belediye başkanlarının kararlarını etkilemiştir.

27 Mayıs Darbesi sonrasında 2 yıl valilik yapan Sedat Tolga da Nazmi Toker gibi modern yeni yapılara ve geniş caddelere yer açmak amacıyla tarihi yapıları yıktırılmıştır. 1963-1973 yılları arasında şehrin belediye başkanlığını Adalet Partili Mehmet Çalık yürütmüştür. Bu dönem Kayseri'nin pek çok şehir gibi hızla göç aldığı yıllardır. Altmışlar boyunca şehir merkezinde dükkânların (manav, eczane, kitabevi, bakkaliye, fırın, fotoğrafçı vd.) sayısı giderek artmış ve şehrin talebini karşılamak için pek çok açık ve kapalı sinema açılmıştır. Örneğin, 1964 yılında temeli atılan ve 1966 yılında hizmete giren Taş Sineması oturma düzeninde 1400 kişilik kapasiteye sahiptir. Yazarın biyografik aktarımlarından anlaşıldığı üzere şehrin gündelik ve siyasal hayatı bu yıllarda giderek canlanmaktadır. Kayseri'de Milli Türk Talebe Birliği yönetiminin Ülkücülerden İslamcılara geçtiği kongre Taş Sinema salonunda gerçekleşmiş ve Necip Fazıl Kısakürek'in görüşlerine yakın olan Kayseri MTTB daha sonraki yıllar Türkiye siyasetine damgasını vuracak pek çok siyasetçinin yetişmesini sağlamıştır. Altmışlar boyunca şehirde gösteriş ve tüketimden uzak içe dönük bir dindarlık anlayışı hâkim olmasına karşın yazarın bu bölümde vurguladığı üzere gökdelen ve yüksek bina anlayışı şehir sakinleri tarafından hızlıca benimsenmiştir.

12 Eylül Darbesi kararları ve ardı sıra Hüsamettin Çetinbulut'un belediye başkanlığı döneminde Cumhuriyet Meydanı genişletilmeye ve Kaleiçi yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Kitabın sekizinci bölümünde Kayseri'nin kent tarihinde yeni bir perde açılmasını sağlayan 1988 tarihli büyükşehir sistemine geçiş sonrasındaki gelişmeler aktarılmaktadır. 1988 yılında kentin merkezi Kocasinan ve Melikgazi olarak ikiye bölünmüş ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi ilan edilmiştir. 1989 yerel seçimlerinde Sosyal Demokrat Halkçı Parti'den Niyazi Bahçecioğlu Büyükşehir Belediye Başkanı olarak seçilmiştir. Kitabın yazarı Şükrü Karatepe 1994 yerel seçimlerinde Bahçecioğlu'nun karşısında Refah Partisi adayı olarak seçimleri kazanmıştır. Mehmet Özhaskeki'nin belediye başkanlığı dönemine yer yer değinse de yazar sekizinci bölümün geri kalanında kendi belediye başkanlığı dönemindeki perspektifini ele almaktadır. Turgut Cansever başta olmak üzere pek çok mimar, sanat tarihçisi ve kent plancısını şehre davet ettiğini, araç ve yaya trafiğinin rahatlatılması için Cumhuriyet Meydanını genişlettiğini, elektrik dağıtım şirketlerinin kent estetiğini bozan trafo yapımlarına izin vermediğini ve yapımı uzun süren Mimar Sinan Parkı'nın açılışını yaptığını anlatmaktadır.

Sekizinci bölümün sonuna kadar okuyucu Kayseri kent tarihi hakkında görseller eşliğinde çok şey öğrenmektedir. Dokuzuncu bölüm önceki bölümlere ek niteliğindedir. Burada yazar Kayseri'de dikilen dört Atatürk heykelinin hikâyelerini aktarmaktadır. İlk Atatürk heykeli 1935 yılında dönemin Kayseri Valisi Nazmi Toker tarafından yaptırılmış ve dikilmiştir. Heykelin bulunduğu meydanın zamanla genişlemesi ve çevresinde yükselen çok sayıda bina nedeniyle heykelin görünürlüğü zayıflamıştır. Bu nedenle 1976 yılında Kılıç Süvari Atatürk heykeli yaptırılmıştır. Ancak bu heykel beğenilmemiş ve yeteri kadar heybetli bulunmamıştır. Bunun üzerine 1984 yılında at üzerinde bir Atatürk heykeli yaptırılarak heykel devasa bir kaide üzerinde merkezi caddeye dikilmiştir. Uzun yıllar tüm törenler burada yapılırken cadde trafiğe kapatılmıştır. Raylı sistemin yapılmasıyla artık caddenin trafiğe kapatılması mümkün olmadığı için törenlerin yapılabileceği yeni bir Atatürk heykeline ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Kayseri'nin tarihine atıflarda bulunan Atatürk'ün sivil giyimli olduğu dördüncü heykel yaptırılmıştır. Dokuzuncu bölümün ardından yazar sonuç bölümünde kitabın genel bir özetini sunmaktadır. Nihayetinde Şükrü Karatepe, kitap boyunca yer verdiği modernleşme gayesiyle şehirlerin eski yapılarının hızlıca yıkılmasına dair sitemini bir kez daha yenilemekte ve günümüz Kayseri'sindeki Cumhuriyet Meydanı'nın korunmasına dair temennisini dile getirmektedir. Ona göre yıkıcı yapılaşma anlayışı şehri kimliksizleştirmektedir.

Meydan ve Modernleşme kitabının üç temel okuyucu grubu olduğu ifade edilebilir. Bunlardan birincisi hiç şüphesiz Kayseri araştırmacılarıdır. Kitapta yer alan görseller, tarihi bilgiler ve oto-biyografik aktarımlar Kayseri'ye dair pek çok veri

sunmaktadır. Kitabın ikinci muhatabı kent tarihçileridir. Kitap özellikle karşılaştırmalı bir analiz için kullanılabilir niteliktedir. Üçüncü muhatap ise modernite kuramları ve modernleşme tarihi araştırmacılarıdır. Kitap meydan ve kent hakkında tarihi veriler içerse de bu veriler kuramsal bir eksenle analiz edilmemektedir. Zira yazarın böyle bir iddiası da bulunmamaktadır. Ancak kitap, modernite kuramları ve modernleşme tarihi araştırmacıları için teorik birikimlerini destekleyecek nitelikte pek çok bilgi ve görsel içermektedir.

Kitabın tartışmaya değer bir yönü modernleşmeye dair vurguları sadece bürokrasi vasıtasıyla modern değerleri yaymaya çalışan ulus-devlet politikaları üzerinden irdelemesidir. Modernliğin ne olduğu ve modern olanın benimsenmesi süreci anlamındaki modernleşmenin farklı örneklerinde nasıl deneyimlendiğine dair pek çok farklı tanım yapılabilir. Her tanım belirli bir felsefi veya sosyal bilimsel yaklaşımı zemin alarak modernliğin bazı boyut ve dinamiklerini öne çıkarabilir. En öz haliyle modernlik XVII. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkmış ve daha sonra tüm dünyada etkilerini göstermiş yeni bir toplumsallık ve örgütlenme biçimine işaret eder (Giddens, 1990, s. 9). Ancak bu bitmiş ve tamamlanmış bir süreç değildir. Kimi düşünürlerin geç modernlik, kimi düşünürlerin radikal modernlik veya ikinci modernlik tanımlamalarından da anlaşılacağı üzere yeni toplumsal durumlara yol açarak devam eden bir süreçtir. Yani modernleşme Türkiye için de henüz tamamlanmış veya askıya alınmış bir tecrübe değildir. Bu temelde 1923-1946 arası dönemde Türkiye bir modernleşme tecrübesi yaşadığı gibi 1950-1960 arasında da yaşamış, 1980 sonrasında da yaşamıştır.

Modernlik zaman ve mekânın ölçülebilir hale gelmesi ve hem kendi içlerinde hem de birbirleri arasında uzaklaşması, toplumsal sistemlerin yerinden çıkarılarak sürekliliğini yitirmesi ve düşünömsellik temelinde yeniden örgütlenmesi olarak ifade edilebilir (Giddens, 1990, s. 21-45). Bu bağlamda toplumsal ilişkilerin alanı olarak mekân modernleşme tecrübesinin analizi için zihin açıcı veriler barındırır. Modernleşme bir dizi değer taşımasıdır ve bu nakliyyede esas lokomotif ekonomi ve teknolojidir (Berger, vd. 1985, s. 35-51). Ancak Batı-dışı pek çok örnekte olduğu gibi teknolojinin yeteri kadar gelişmediği ülkelerde modern değerler ülkeye bürokrasi aracılığıyla giriş yapar. Modernliğin bürokratik-politik taşıyıcıları genellikle milliyetçi ideolojilerdir (Berger, vd. 1985, s. 141-145). Türkiye örneğinde de kurulan yeni rejimin milliyetçi kadroları örnek bir şehir olarak başkent Ankara'yı yaratmış ve bu örneği tüm Anadolu'da uygulamaya geçirmek istemiştir. Ancak sonraki dönemlerde modernliğin ekonomik taşıyıcıları devreye girmiş ve bu süreci muhafazakar yönetimler yürütmüştür. Kayseri kent merkezinde ekonomi ve siyasetin canlanması, yükselen binalar ve gelişen eğlence hayatı da modernliğin görünümüleri olarak analiz edilebilir. Daha öz ifade etmek gerekirse kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin taşıyıcısı konumundaki her siyasi ve sosyal hareket modern değerlerin

yayılmasını sağlar. Tanıtımı yapılan kitabın yazarının bu değerlendirmenin aksi yönde bir çaba içinde olduğu söylenemez. Ne var ki kitap içerisindeki modernleşmeye dair vurgular 1923-1950 dönemi anlatılırken daha fazla görülmekte, diğer dönemler bir tür belgesel tadında ele alınmaktadır.

Kitabın tartışmaya değer ikinci yönü Kemalist modernleşme pratiğinin karşısında nasıl bir bellek inşasına giriştiğidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde bellek inşası ile unutturma faaliyeti bir arada yürümüştür. Devrimci yönetimler için unutturma temel bir politikadır (Connerton, 2012, s. 21-23). Mekânlara yeni isimler verilir, yeni binalar yapılır ve yeni kıyafetler giyilir. Böylelikle yeni bir dönemin başladığına dair bilinç aşılanır. Osmanlı dönemi yeni Cumhuriyetin ötekisidir ve bu anlamda geçmişi silmek bugüne, modern olana uyum sağlamanın bir pratiği olarak görülmüştür (Kadıoğlu, 2008, s. 36). Yazarın farklı bölümlerde verdiği örneklerde de (Karatepe, 2021, s. 221-224, 231-235, 276-278) görüldüğü üzere rejimin ideolojisini temsil edenler tarafından yeni olana yer açmak gayesiyle sürekli eski olan yıkılıyor ve böylelikle kentin yeni bir belleğe sahip olması hedeflendiği görülmektedir. Anma törenleri de bellek inşasında işlevsel bir role sahiptir. Törenler yoluyla katılımcılar arasında biz duygusu oluşturulur ve onlara yeni anlam ve değerler kazandırılır (Connerton, 1999, s. 71-77). Kayseri kent merkezine Atatürk heykelinin dikilmesi ve etrafında düzenlenen törenler bellek inşasının bir parçası olarak görülebilir. Şükrü Karatepe, kitabında sunduğu verilerle bellek konusundaki kuramsal çalışmalarını desteklemektedir. Buna karşın kendisi de bir bellek kurucusudur. Örneğin, üç dönem Kayseri Belediye Başkanlığı yapmış olan Niyazi Bahçecioğlu'nun 1973-1980 arasındaki faaliyetleri aktarılmamakta, 1989-1994 arasındaki faaliyetleri ise sadece başarısız bir otel girişimi ile sınırlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra Kayseri tarihi üzerinden Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Refah Partisi arasında bir kültürel zincir olduğu izlenimi yaratılmaktadır. Biz ve onlar karşıtlığına dayanan bir Kayseri kent belleği inşa edilmektedir.

Alt metin okuması bir yana bırakılıp kitap, kendi bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde yukarıda ifade edilen üç akademik muhatabın yanı sıra hem sosyal bilim hem de mimarlık ve şehir planlama bölümleri öğrencileri için yardımcı bir kaynak niteliğindedir. Kitabın tutarlı bir kurguya sahip olduğu açıkça görülmektedir. Ciddi ve derinlikli bir arşiv taramasıyla gerçekleştirilen ve her bölümde yer alan çok sayıda görsel ile okuyucunun derinlemesine analiz yürütmesini sağlayan kitabın ilgili alanlara ciddi katkı sunacağı açıktır.

Kaynakça

- Berger, P. L., Berger, B., ve Kellner, H. (1985). *Modernleşme ve bilinç*. (Cerit C., Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar*. (Şenel A., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connerton, P. (2012). *Modernite nasıl unutturur*. (Kelebekoğlu, K. Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. (Kuşdil E., Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kadioğlu, A. (2008). *Vatandaşlığın dönüşümü: üyelikten haklara*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2018). *Kendini kuran şehir*. Ankara: İdealKent Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2021). *Meydan ve modernleşme*. Ankara: İdealKent Yayınları.